

Viite: VN/2369/2021

AI FI 43/2021
24.9.2021

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

AMNESTY INTERNATIONAL SUOMEN OSASTO
Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 041 313 4778
E: amnesty@amnesty.fi

W: www.amnesty.fi

Lausunto translainsäädännön uudistamisen seuranta- ja arviointiryhmälle näkemyksistä translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on yli 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnesty työskentelee kansainvälisesti ja Suomessa muun muassa transihmisten oikeuksien turvaamiseksi, naisiin kohdistuvan väkivallan poistamiseksi ja pakolaisten oikeuksien vahvistamiseksi.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta lausua näkemyksistä translainsäädännön sisältöön ja valmisteluun liittyen. Näkemyksiä on pyydetty sosiaali- ja terveysministeriön (STM) edeltävän vuosina 2019–2020 toimineen translainsäädännön valmistelutyöryhmän Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportin pohjalta¹.

Nykyisen translainsäädännön uudistamista käsittelevän työryhmän tehtävien mukaisesti käsittelemme tässä lausunnossa kysymyksiä, jotka koskevat sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien varmistamista sukupuolen juridisen vahvistamisen, intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden turvaamisen sekä transihmisten vanhemmuutta koskevan sääntelyn osalta.

Tiivistelmä lausunnosta

Amnestyn mukaan sukupuolen juridisen vahvistamisen on kunnioitettava täysimääräisesti itsemääräämisoikeutta ja lapsen oikeuksia. Lisääntymiskyvyttömyys- ja sterilisaatiovaatimus on poistettava sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehdoista, ja sukupuolen juridisen vahvistamisen on oltava mahdollista henkilön omalla ilmoituksella. Ehdottomasta 18 vuoden ikärajaista sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi on luovuttava ja käytäntöjen on perustuttava lapsen edun periaatteelle. Väestötietojärjestelmässä tulisi myös ottaa käyttöön kolmas sukupuolivaihtoehto. Translainsäädännön jatkovalmistelun tulee tapahtua STM:n edeltävän työryhmän esittämän ilmoitusmenettelyyn perustuvan mallin pohjalta.

Transihmisten vanhemmuuden osalta Amnesty kannattaa sidosryhmien ehdotusta, että vanhemmuus kirjattaisiin väestötietojärjestelmään jatkossa sukupuolineutraalisti. Mikäli vanhemmuus edelleen kirja-

¹ Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) [Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi](#).

taan sukupuoli-terminä, tulee vanhemmuusmerkinnän perustua lähtökohtaisesti vanhemman juridiseen sukupuoleen ja sukupuoli-terminä vanhemmuusmerkintää on voitava muuttaa vanhemman omalla ilmoituksella.

Suomessa on annettu viime vuosina eettisiä ohjeistuksia ja suosituksia intersukupuolisten lasten hoitokäytänteisiin liittyen, mutta ne eivät ole pystyneet riittävällä tavalla puuttumaan intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden loukkauksiin. Amnestyn mukaan ilman lapsen tietoon perustuvaa suositusta tehtävät lapsen sukupuoli-merkkejä muokkaavat leikkaukset ja muut lääketieteelliset toimenpiteet on kiellettävä erityislainsäädännöllä lukuun ottamatta tilanteita, joissa lapsen terveys on välittömässä vaarassa.

Amnesty International Suomen osasto lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

1. Keskeiset näkemyksenne ja toivomuksenne translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen?

Amnestyn mukaan translainsäädännön uudistamisen on perustuttava täysimääräisesti ajantasaiseen Suomea ohjaavaan ja velvoittavaan kansainväliseen ihmisoikeusnormistoon². Perus- ja ihmisoikeuksiin nojaten Amnestyn keskeisimmät näkemykset translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn ovat seuraavat:

Sukupuolen juridinen vahvistaminen

Translainsäädäntöä uudistettaessa sukupuolen juridisen vahvistamisen on kunnioitettava täysimääräisesti itsemääräämisoikeutta ja lapsen oikeuksia. Uudistuksen on noudatettava STM:n edeltävän työryhmän raportin julkaisun jälkeen tapahtunutta kansainvälisten ja alueellisten järjestöjen kuten Yhdistyneiden kansakuntien (YK), Euroopan unionin (EU) ja Euroopan neuvoston (EN) viimeaikaisinta ihmisoikeuskehitystä³.

Lainsäädännön uudistuksessa on poistettava lisääntymiskyvyttömyys- ja sterilisaatiovaatimus sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehdoista. Sukupuolen juridinen vahvistaminen on eriytettävä sukupuoli-merkkien lääketieteellisistä hoidoista, ja sukupuolen juridisen vahvistamisen on oltava mahdollista henkilön omalla ilmoituksella ilman vaatimusta lääketieteellisestä tai minkään muun ulkopuolisen tahon tekemästä selvityksestä.

Sukupuolen juridisen vahvistamisen on oltava mahdollista ilman ikään liittyviä rajoitteita, eli ehdottomasta 18 vuoden ikäraja on luovuttava ja käytäntöjen on perustuttava lapsen edun periaatteelle. Amnesty tukee Oikeus olla -kansalaisaloitteen ehdottamaa menettelyä, jossa sukupuolen juridisen vahvistamisen tulee olla Suomessa mahdollista omalla ilmoituksella 15 vuotta täyttäneelle henkilölle. Tätä nuoremman henkilön kohdalla sukupuolen juridisen vahvistamisen tulee olla mahdollista huoltajan

² Amnesty International (2014) [The State Decides Who I Am: Legal Gender Recognition for Transgender People in Europe](#); Ihmisoikeuskeskus (2018) [Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen: Tilanne Suomessa ja lainsäädännön kehityslinjoja Euroopassa](#); Amnesty International (2017) [First, Do No Harm: Ensuring the Rights of Children with Variations of Sex Characteristics in Denmark and Germany](#); Oikeusministeriö (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#); OHCHR (2019) [Born Free and Equal: A Toolkit for States](#).

³ Euroopan komissio (2020) [Tasa-arvon unioni: hltiq-henkilöiden tasa-arvoa koskeva strategia](#); Euroopan komissio (2021) [EU Strategy on the Rights of the Child](#); Euroopan komissio (2020) [Legal Gender Recognition in the EU](#); UN Independent Expert on Sexual Orientation and Gender Identity (2021) [Report on Gender Theory](#); Euroopan parlamentti (14.9.2021) [LGBTIQ Rights in the EU](#).

suostumuksella. Lisäksi lainsäädännössä tai sen perusteluissa tulee nimetä viranomaistaho lapsen edun turvaamiseksi mahdollisissa ristiriitatilanteissa.⁴

Väestötietojärjestelmään sisältyvien sukupuolivaihtoehtojen tulee huomioida sukupuolen moninaisuus. Amnestyn mukaan Suomen väestötietojärjestelmässä tulisi ottaa käyttöön kolmas sukupuolivaihtoehto kansainvälisen ihmisoikeusnormiston edellytysten mukaisesti⁵. Kolmannen sukupuolimerkinnän tulee perustua itsemääräämisoikeuteen eli käytännössä omaan ilmoitukseen, oltava vapaaehtoista ja saatavilla kaikille ihmisille.

Sukupuolen juridisen vahvistamisen on turvattava intersukupuolisten ihmisten oikeuksien toteutuminen⁶. Intersukupuolisten oikeuksien turvaamiseksi sukupuolen juridisen vahvistamisen tulee olla helpposti saavutettava ja selkeä prosessi ilman ikään liittyviä rajoitteita. Amnesty katsoo edellä mainittujen vaatimusten turvaavan myös intersukupuolisten henkilöiden sukupuolen juridiseen vahvistamiseen liittyviä oikeuksia.

Transihmisten vanhemmuus

Amnestyn mukaan voimassa oleva perhelainsäädäntö altistaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat vanhemmat ja heidän lapsensa syrjinnälle. Lapsen vanhemmuus merkitään nykyisen lainsäädännön mukaan väestötietojärjestelmään äitiytenä tai isyytenä, eikä lapsen juridiseksi vanhemmaksi ole mahdollista merkitä useampaa kuin kahta henkilöä.

Suomen nykyisen lainsäädännön mukaan sukupuolitettua vanhemmuutta ei voi muuttaa väestötietojärjestelmässä, mikäli lapsen vanhempi korjaa oikeudellista sukupuoltaan. Kun vanhemman juridinen sukupuolimerkintä ei vastaa sukupuolitettua vanhemmuusmerkintää, vanhemman transtausta paljastuu esimerkiksi lapsen päiväkodin tai koulun henkilökunnalle. Tämä altistaa sekä lapsen että vanhemman syrjinnälle ja loukkaa heidän oikeuttaan yksityisyyteen⁷. Transtaustaiset vanhemmat ovat myös kertoneet tämän estäneen heidän matkustamistaan⁸.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous (PACE) on suositellut jäsenvaltioita huolehtimaan transsukupuolisten vanhempien sukupuoli-identiteetin merkitsemisestä oikealla tavalla lapsen syntymätodistukseen ja varmistamaan, että myös muut kuin naisen tai miehen sukupuolimerkintöjä käyttävät henkilöt saavat tunnustetuiksi parisuhteensa ja juridiset suhteensa lapsiinsa ilman syrjintää.⁹

Euroopan parlamentti on tuoreessa päätöslauselmassaan todennut transsukupuolisilta vanhemmilta usein kiellettävän heidän juridisen sukupuolensa tunnustaminen rajoja ylittäessä, minkä seurauksena rajaviranomaiset eivät tunnista heitä omien lastensa vanhemmiksi. Tähän nojaten parlamentti on kehoittanut EU:n jäsenvaltioita ottamaan käyttöön lainsäädäntöä, joka varmistaa täysimääräisesti yksityisyydensuojan ja syrjimättömän perhe-elämän sekä kaikkien perheiden vapaan liikkuvuuden toteutumisen sisältäen keinot transsukupuolisten vanhempien oikeudellisen sukupuolen tunnustamisen helpottamiseen.¹⁰

⁴ [Oikeus olla – Kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta.](#)

⁵ [Yogyakarta Principles Plus 10 – Principle 31: The Right to Legal Recognition.](#)

⁶ Amnesty International (2017) [First, Do No Harm: Ensuring the Rights of Children with Variations of Sex Characteristics in Denmark and Germany](#); ILGA Europe & OII Europe (2019) [Protecting Intersex People in Europe: A Toolkit for Law and Policymakers.](#)

⁷ [Suomen perustuslaki 10 §: Yksityiselämän suoja.](#)

⁸ TGEU (2021) [Stuck on the Swing: Experiences of Trans Parents with Freedom of Movement in the EU](#), s. 14–17.

⁹ PACE (2018) [Resolution 2239: Private and Family Life: Achieving Equality Regardless of Sexual Orientation.](#)

¹⁰ Euroopan parlamentti (14.9.2021) [LGBTIQ Rights in the EU.](#)

Amnesty kannattaa vanhemmuuslain valmistelussa sidosryhmien esiin nostamaa ehdotusta äitiys- ja isyysnimikkeistä luopumisesta siten, että vanhemmuus kirjattaisiin väestötietojärjestelmään sukupuoli-neutraalisti vanhemmuutena. Mikäli vanhemmuus edelleen kirjataan väestötietojärjestelmään sukupuolitetuin termein, tulee vanhemmuusmerkinnän perustua lähtökohtaisesti vanhemman juridiseen sukupuoleen ja sukupuolitettua vanhemmuusmerkintää on voitava muuttaa vanhemman omalla ilmoituksella.

Vanhemmuuslain uudistamisen pääasialliseksi tavoitteeksi asetettiin äitiys- ja isyyslakien tekninen yhdistäminen. Amnestyn mukaan tavoite on ihmisoikeusnäkökulmasta kunnianhimoton. Mikäli vanhemmuuslain uudistaminen ei turvaa transtaustaisten vanhempien oikeuksien toteutumista, Amnesty pitää välttämättömänä niiden toteutumisen varmistamista meneillään olevan translainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Lisäksi vanhemmuuteen kytkeytyvissä sosiaalietuuksissa on luovuttava etuuksien sukupuolitetuista käsitteistä ja nimistä sekä huomioitava tämä myös pykälä- ja perustelutasolla.

Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeus

Intersukupuolisille lapsille ilman suostumusta tehtävät lääketieteellisesti tarpeettomat niin sanotut ”normalisoivat” leikkaukset ja muut toimenpiteet loukkaavat Amnestyn sekä useiden muiden kansallisten ja kansainvälisten ihmisoikeustoimijoiden mukaan intersukupuolisten lasten ihmisoikeuksia¹¹.

Suomessa on annettu viime vuosina eettisiä ohjeistuksia ja suosituksia intersukupuolisten lasten hoitokäytänteisiin liittyen, mutta ne eivät ole pystyneet riittävällä tavalla puuttumaan intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden loukkauksiin.

Amnestyn mukaan ilman lapsen tietoon perustuvaa suostumusta tehtävät lapsen sukupuoli- ja sukupuolipiirteitä muokkaavat leikkaukset ja muut lääketieteelliset toimenpiteet on kiellettävä erityislainsäädännöllä lukuun ottamatta tilanteita, joissa lapsen terveys on välittömässä vaarassa.

Valmistelumenettely

Translainsäädännön uudistus on tehtävä viipymättä. Valmistelutyön tulee perustua tiiviiseen yhteistyöhön transihmisiä ja intersukupuolisia henkilöitä edustavien ja heidän oikeuksiensa toteutumista tukevien tahojen kanssa sekä turvattava täysimääräisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Toivomme työryhmän työskentelyltä myös laajaa ja läpinäkyvää perus- ja ihmisoikeus-, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuus- sekä lapsivaikutusten arviointia.

2. Arvionne Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportissa esitettyjen mallien eduista ja haitoista.

a) suppea malli

Raportissa esitetty vaihtoehto suppeasta sääntelymallista parantaisi transihmisten ihmisoikeuksien toteutumista poistamalla lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehdoista, mutta sääntelymalli olisi ihmisoikeusnäkökulmasta puutteellinen kuten raportin laajempaan malliin sisältyvästä kansainvälisen ihmisoikeusnormiston esittelystä voidaan huomata.

Ehdotettu malli edellyttäisi sukupuolen juridiseen vahvistamiseen lääketieteellistä selvitystä ja 18 vuoden ikää. Amnestyn mukaan suppeaan malliin perustuva sääntely päättyisi yhä loukkaamaan transihmis-

¹¹ Amnesty International (2017) [First, Do No Harm: Ensuring the Rights of Children with Variations of Sex Characteristics in Denmark and Germany](#); Oikeusministeriö (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#).

ten itsemääräämisoikeutta ja lapsen oikeuksia, eikä se noudattaisi riittävästi kansainvälistä sukupuolen juridista vahvistamista koskevaa ihmisoikeusnormistoa.

Amnesty ei kannata suppeaan malliin perustuvaa sääntelymallia. Valmistelutyötä tulisi edistää työryhmän raportissa esitetyn ilmoitusmenettelyyn perustuvan laajemman mallin pohjalta niin, että jatkovalmistelussa varmistetaan transihmisten itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien täysimääräinen toteutuminen.

b) laaja malli

Vaihtoehto A: Hakemusmenettely ja harkinta-aika

Hakemusmenettelyyn ja harkinta-aikaan perustuva sääntelymalli olisi ihmisoikeusnormien kannalta suppeaa mallia parempi vaihtoehto. Suppeaan malliin verrattuna myönteistä olisi se, että menettelyssä ei edellytettäisi lääketieteellistä selvitystä sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona. Hakemusmenettelyyn ja harkinta-aikaan perustuva malli sisältäisi edelleen merkittäviä puutteita transihmisten oikeuksien toteutumiselle, minkä vuoksi Amnesty ei kannata vaihtoehtoa.

Amnestyn mukaan sukupuolen juridisessa vahvistamisessa ei tulisi edellyttää harkinta-aikaa. Harkinta-aika muodostaisi tarpeettoman esteen sukupuolen juridisessa vahvistamisessa, eikä kunnioittaisi riittävästi transihmisten itsemääräämisoikeutta. Raportissa esitetty kuuden kuukauden harkinta-aika ei myöskään vastaisi ihmisoikeusnormiston edellytystä siitä, että sukupuolen juridisen vahvistamisen on oltava nopea, läpinäkyvä ja helposti saavutettava hallinnollinen prosessi¹².

Harkinta-aika ja siihen liittyvät perustelut perustuvat haitallisiin sukupuolinormeihin ja kyseenalaistavat transihmisten sukupuoli-identiteettiä. Harkinta-aikaa ei tulisi säätää cisnormatiivisista lähtökohdista 'cisihmisten suojaamiseksi', vaan lainsäädännön lähtökohdista tulee olla transihmisten oikeuksien turvaaminen. Transjärjestöt ovat kuvanneet transihmisten harkitsevan asiaa pitkään ennen hakemuksen tai ilmoituksen vireille laittamista. Harkinta-aikaa ei myöskään ole säädetty esimerkiksi etu- ja sukunimilain etunimen muuttamiseen liittyvissä säädöksissä¹³.

Harkinta-ajasta luopumisen puolesta puhuvat myös kansainväliset esimerkit. Harkinta-aikaa ei ole käytössä niissä valtioissa, jotka ovat viime vuosina uudistaneet sukupuolen juridista vahvistamista koskevaa lainsäädäntöään itsemääräämisoikeuteen perustuvaksi. Esimerkkeinä tästä toimivat muun muassa Norjan, Maltaan, Irlannin, Portugalin ja Luxemburgin lainsäädännöt. Raportti käyttää harkinta-ajan osalta vertailukohtana Tanskan lainsäädäntöä, mutta sen laatimisen jälkeen myös Tanskassa hallitus on ilmoittanut sitoumuksestaan luopua sukupuolen juridisen vahvistamisen harkinta-ajasta täysi-ikäisten henkilöiden kohdalla¹⁴.

Itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi sukupuolen juridista vahvistamista käsittelevälle viranomaiselle ei tule jättää harkintavaltaa itsenäistä puhevaltaa käyttävän henkilön hakemuksen käsittelyssä. Tämä on perusteltua myös siksi, että sateenkaarijärjestöjen tietojen mukaan etu- ja sukunimilain uudistuksen

¹² [Yogyakarta Principles Plus 10 – Principle 31: The Right to Legal Recognition](#); UN Independent Expert on Sexual Orientation and Gender Identity (2018) [Report on Legal Recognition of Gender Identity and Depathologization](#), 81 § (d); Euroopan neuvoston ministerikomitea (2010) [Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity](#), 21 §; Euroopan komissio (2020) [Tasa-arvon unioni: hlbtiq-henkilöiden tasa-arvoa koskeva strategia](#), s. 17–18; Euroopan komissio (2020) [Legal Gender Recognition in the EU](#), s. 206–209.

¹³ [Etu- ja sukunimilaki](#).

¹⁴ Tanskan hallitus (2020) [Frihed til forskellighed – styrkede rettigheder og muligheder for LGBTI-personer](#), s. 5

jälkeen sukupuoli-identiteetin ”luotettavan osoittamisen” käytännöt ovat tosiasiallisesti vaihdelleet viranomaisprosesseissa etunimen muuttamiseksi¹⁵.

Amnesty pitää myönteisenä sitä, että työryhmän raportissa on käsitelty laajasti ja ihmisoikeusperustaisesti translasten ja -nuorten asemaa. Lapsen oikeuksien turvaamiseksi on välttämätöntä, että sukupuolen juridinen vahvistaminen on mahdollista myös alle 18-vuotiaalle. Laajassa mallissa on esitetty yhtenä vaihtoehtona, että hakemukseen tai omaan ilmoitukseen perustuva sukupuolen juridinen vahvistaminen voisi olla mahdollista 15-vuotiaalle. Jatkovalmistelussa tulisi varmistaa sukupuolen juridinen vahvistaminen viimeaikaisen ihmisoikeuskehityksen mukaisesti ilman ikärajoituksia, mitä käsitellään tarkemmin lausunnon ilmoitusmenettelyä koskevissa näkemyksissä.

Vaihtoehto B: Ilmoitusmenettely

Amnesty pitää raportissa esitettyä ilmoitusmenettelyyn perustuvaa sääntelymallia esitetyistä vaihtoehdoista ihmisoikeusmyönteisimpänä. Omaan ilmoitukseen perustuva menettely vastaisi parhaiten viimeaikaista kansainvälistä ihmisoikeuskehitystä. Ilmoitusmenettelyyn pohjautuva malli on perusteltu, sillä se vastaisi parhaiten STM:n edellisen työryhmän raportin jälkeen Suomelle annettuihin maasuosituksiin sukupuolen juridisesta vahvistamisesta.

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen toimeenpanoa valvova YK:n ihmisoikeuskomitea huomioi Suomen seitsemättä määräaikaisraporttia koskevan käsittelyn loppupäätelmässään translaisäädännön uudistamisen puolesta tehtävän työn, mutta esitti huolensa sukupuolen juridisen vahvistamisen pitkäkestoisuudesta sekä sterilisaatiosta ja diagnoosivaatimuksesta sen ennakko vaatimuksina. Komitea suositteli Suomea muodostamaan yksinkertaisen ja helposti saavutettavan hallinnollisen prosessin henkilön sukupuoli-identiteetin kunnioittamiseksi väestötiedoissa¹⁶.

STM:n työryhmän raportissa ehdotetaan, että sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehdoista ei tulisi poistaa vaatimusta rekisteröidyssä parisuhteessa elävän hakijan puolison ilmoituksesta siihen, että hän on suostunut rekisteröidyn parisuhteen muuttamiseen avioliitoksi. Amnestyyn mukaan millään kolmannella osapuolella ei tulisi olla mahdollisuutta estää sukupuolen juridista vahvistamista. Työryhmän olisi syytä selvittää esimerkiksi Oikeus olla -kansalaisaloitteen mukaisesti muita sääntelymalleja tilanteisiin, joissa sukupuolen juridista vahvistamista hakeva henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa¹⁷.

Kuten edellä on esitetty, Amnesty pitää myönteisenä lasten ja nuorten aseman tarkastelua raportissa sekä sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollistamista omalla ilmoituksella 15 vuotta täyttäneelle henkilölle. Jatkovalmistelun tulee perustua raportin jälkeen tapahtuneelle ihmisoikeuskehitykselle sukupuolen juridiseen vahvistamiseen ja lapsen oikeuksien kunnioittamiseen liittyen.

YK:n ihmisoikeuskomitea esitti keväällä 2021 huolensa siitä, että suostumuksensa antaneilla translapsilla ei nykyisten suunnitelmien mukaan olisi välttämättä mahdollisuutta sukupuolen juridiseen vahvistamiseen.¹⁸

YK:n riippumaton asiantuntija seksuaalisen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvissä kysymyksissä (SOGI-asiantuntija) nosti tuoreessa temaattisessa raportissaan jälleen esiin suosituksensa siitä, että valtiot tarjoavat pääsyn sukupuoli-identiteetin juridiseen vahvistamiseen tavalla, joka kunnioittaa oikeuksia elää vapaana syrjinnästä, yhdenvertaiseen kohteluun lain edessä, yksityisyyteen, identi-

¹⁵ Setan verkkosivut: [Nimilaki](#).

¹⁶ [CCPR/C/FIN/CO/7](#), 20 § (b).

¹⁷ [Oikeus olla – Kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta](#).

¹⁸ [CCPR/C/FIN/CO/7](#), 20 §.

teettiin ja ilmaisunvapauteen. YK:n SOGI-asiantuntija suosittelee valtioita toimeenpanemaan kaikki tarpeelliset keinot edeltävien turvaamiseksi mukaan lukien, että valtiot varmistavat alaikäisillä henkilöillä olevan pääsyn oman sukupuoli-identiteettinsä juridiseen vahvistamiseen.¹⁹

Euroopan komission raportti sukupuolen juridisesta vahvistamisesta sisältää suosituksen jäsenmaille poistaa sukupuolen juridisen vahvistamisen ehdoista vaatimukset, jotka sisältävät lääketieteellisiin (mukaan lukien psykiatriisiin) selvityksiin, siviilisäätyyn tai ikään liittyviä ennakkoehtoja, sekä vaatimukset 'tosielämän kokeista'.²⁰

Tuoreessa HLBTIQ-henkilöiden tasa-arvoa käsittelevässä strategiassaan 2020–2025 Euroopan komissio tukee jäsenmaita uudistamaan sukupuolen juridisen vahvistamisen lainsäädännön ja menettelyt helposti saatavilla oleviksi. Komissio edistää parhaiden käytäntöjen vaihtamista jäsenvaltioiden välillä, jotta ne voisivat uudistaa lainsäädännön ja menettelyt itsemääräämisoikeuteen perustuen sekä ilman ikärajoituksia.²¹

Myös vuonna 2017 sateenkaari-ihmisten oikeuksia kansainvälisessä oikeudessa tulkitseviin Yogyakartaan periaatteisiin hyväksytyt lisäykset kehottavat valtioita varmistamaan, että minkäänlaisia pääsyaatimuksia kuten lääketieteellisiä tai psykologisia interventioita, psyko-medikaalisia diagnooseja, ala- tai yläikärajaa, taloudellista tilaa, terveydentilaa, siviilisäätyä tai vanhemmuutta tai minkään muun kolmannen osapuolen mielipidettä ei tule käyttää henkilön nimen tai juridisen sukupuolen muuttamisen ennakkoehtona niin kauan kuin juridinen sukupuoli yhä rekisteröidään väestötietoihin.²²

STM:n työryhmän raportissa pohditaan, tulisiko alaikäisen kohdalla edellyttää lääketieteellistä selvitystä sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehtona. Edellä esiteltyyn ihmisoikeusnormistoon nojaten Amnesty katsoo, että lääketieteellistä selvitystä sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehtona ei tule edellyttää minkään ikäiseltä hakijalta.

Työryhmän raportissa esitelty ilmoitusmenettely 15 vuotta täyttäneille nuorille on hyvä askel transihmisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Jatkovalmistelussa tulee varmistaa, että sukupuolen juridinen vahvistaminen kunnioittaa viimeaikaisen ihmisoikeuskehityksen mukaisesti täysimääräisesti lapsen oikeuksia ilman ikään liittyviä rajoitteita.

Amnesty kannattaa Oikeus olla -kansalaisaloitteen ehdottamaa mallia, jossa sukupuolen juridisen vahvistamisen tulee olla Suomessa mahdollista omalla ilmoituksella 15 vuotta täyttäneelle henkilölle. Tätä nuoremman henkilön kohdalla sukupuolen juridisen vahvistamisen tulee olla mahdollista huoltajan suostumuksella. Lisäksi lainsäädännössä tai sen perusteluissa tulee nimetä viranomaistaho lapsen edun turvaamiseksi mahdollisissa ristiriitatilanteissa.²³

3. Näkökantanne liittyen raportissa esitettyyn työryhmän näkemykseen intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä koskien.

Amnesty pitää hyvänä, että työryhmä on raportissaan tarkastellut intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamista ihmisoikeusperustaisesti sekä esittänyt asiaan liittyen monipuolisia suosi-

¹⁹ UN Independent Expert on Sexual Orientation and Gender Identity (2021) [Report on Gender Theory](#), 91 § (e).

²⁰ Euroopan komissio (2020) [Legal Gender Recognition in the EU](#), suositus 10.3.2.

²¹ Euroopan komissio (2020) [Tasa-arvon unioni: hlbtig-henkilöiden tasa-arvoa koskeva strategia](#), s. 17–18.

²² [Yogyakarta Principles Plus 10 – Principle 31: The Right to Legal Recognition](#).

²³ [Oikeus olla – Kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta](#).

tuksia kuten viranomaisvalvonnan tehostamista, ammattilaisten koulutusta sekä tiedon tarjoamista intersukupuolisille lapsille ja heidän läheisilleen. Pidämme kuitenkin puutteellisena työryhmän tulkin-
taa siitä, että nykyiset terveydenhuollon yleiset säädökset sisältäisivät riittävän säätelyn intersukupuolisen lasten itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi.

Amnesty on tutkinut intersukupuolisten lasten kokemia ihmisoikeusloukkauksia Euroopassa vuonna 2017 julkaistussa First, Do No Harm -raportissa. Analyysi nosti esille sen, että osa intersukupuolisista henkilöistä tarvitsee erilaisia lääketieteellisiä toimenpiteitä. Raportin keskeisin viesti oli kuitenkin, että valtiot loukkaavat intersukupuolisten henkilöiden oikeutta yksityiselämään, korkeimpaan mahdolliseen terveydentilaan, keholliseen koskemattomuuteen, itsemääräämisoikeuteen ja tunnustamiseen lain edessä, kun ne eivät suojele heitä kiireettömiltä ja tarpeettomilta niin sanotusti ”normalisoivilta” lääketieteellisiltä leikkauksilta ja muilta toimenpiteiltä.²⁴

Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) teki vuonna 2016 kannanoton ja taustaraportin intersukupuolisten lasten hoitokäytänteisiin liittyen. Raportti tekee näkyväksi sen, että ”normalisoivat” lääketieteelliset toimenpiteet ovat arkipäivää myös Suomessa. Niitä tehdään usein sosiaalisista syistä eikä lääketieteellisen välttämättömyyden perusteella. Taustaraportin mukaan yliopistosairaaloiden välillä on eroja käytännöissä niiden kirurgisten toimenpiteiden osalta, joita ei katsota välttämättömiksi heti vastasyntyneenä.²⁵

Vuonna 2019 julkaistun intersukupuolisten kokemuksia tarkastelleen oikeusministeriön (OM) teettämän selvityksen mukaan huoli intersukupuolisten lasten oikeuksista on yhä perusteltua. Osa selvitykseen vastanneista vanhemmista koki, että heitä oli yritetty painostaa suostumaan lapsilleen tehtäviin sukuelimiä muokkaaviin toimenpiteisiin. Sekä intersukupuoliset vastaajat että intersukupuolisten lasten vanhemmat kertoivat, että heitä oli kohdeltu eri tavoin epäasiallisesti ja asenteellisesti. Vastaajien mukaan heillä ei ollut mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon, eikä hoidoille ollut selkeää terveydellistä perustetta.²⁶

Euroopan perusoikeusviraston (FRA) tuoreen HLBTI-kyselyn mukaan 57 % suomalaisista intersukupuolisista vastaajista piti intersukupuolisten kohtaamana suurimpana ongelmana vauvoille tai lapsille tehtäviä leikkauksia, joilla heidän sukupuolensa halutaan ”normalisoida”. 62 % intersukupuolisista vastaajista kaikkien maiden osalta ilmoitti, etteivät he tai heidän vanhempansa antaneet tietoon perustuvaa suostumustaan ennen ensimmäistä lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavaa kirurgiaa. 49 % intersukupuolisista vastaajista kertoi, etteivät he antaneet heille määrättyyn hormonihoitoon tietoon perustuvaa suostumustaan.²⁷

Euroopan komission HLBTIQ-strategia 2020–2025 nostaa esiin, että intersukupuolisille lapsille ja nuorille ilman heidän henkilökohtaista ja täysin tietoista suostumustaan tehtävät haitalliset käytännöt kuten muut kuin elintärkeät leikkaukset ja lääketieteelliset toimenpiteet voivat aiheuttaa vakavia seurauksia fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle. Komissio edistää jäsenvaltioiden hyvien käytäntöjen vaihtamista näiden toimien lopettamiseksi.²⁸ Myös EU:n tuoreessa lapsen oikeuksia käsittelevässä strategiassa

²⁴ Amnesty International (2017) [First, Do No Harm: Ensuring the Rights of Children with Variations of Sex Characteristics in Denmark and Germany](#).

²⁵ ETENE (2016) [Kannanotto: Intersukupuolisten lasten hoito](#); ETENE (2016) [Intersukupuolisuus: Taustaraportti ETENE:n kannanottoon](#).

²⁶ Oikeusministeriö (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#).

²⁷ FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

²⁸ Euroopan komissio (2020) [Tasa-arvon unioni: hlbtig-henkilöiden tasa-arvoa koskeva strategia](#), s. 15.

tähdätään toimiin tällaisten ei-välttämättömien toimenpiteiden lopettamiseksi ilman lapsen tai vanhempien täyttä tietoon perustuvaa suostumusta.²⁹

Intersukupuolisten ja sateenkaari-ihmisten oikeuksia edistävät eurooppalaiset kattojärjestöt OII Europe ja ILGA Europe ovat kansainvälisiin kokemuksiin nojaten huomauttaneet, että yleiset potilaslainsäädäntöön sisältyvät säädökset eivät suojaa riittävästi intersukupuolisia henkilöitä heidän kehollisen koskemattomuutensa loukkauksilta.³⁰ Vastaava havainto on tehty myös Saksan perheministeriön selvityksessä sukuelinkirurgiatilastoista vuosilta 2005–2014.³¹

Suomea velvoittava Euroopan neuvoston biolääketiedettä ja ihmisoikeuksia koskeva yleissopimus sääntelee niiden henkilöiden suojelusta, jotka eivät esimerkiksi ikänsä vuoksi voi antaa suostumustaan lääketieteelliseen toimenpiteeseen (6 artikla). Sopimuksen mukaan tällaisissa tilanteissa toimenpide voidaan suorittaa vain, jos siitä on toimenpiteen kohteena olevalle henkilölle välitöntä hyötyä. Biolääketiedesopimus kieltää sekä henkilön syrjinnän hänen perimänsä perusteella (11 artikla) että hedelmöityshoitomenetelmien käytön syntyvän lapsen sukupuolen valitsemiseen paitsi, jos tarkoituksena on vakavan sukupuolisidonnaisen sairauden välttäminen (14 artikla).³²

Keväällä 2021 YK:n ihmisoikeuskomitea ilmaisi huolensa siitä, että Suomessa tehdään yhä peruuttamattomia ja haitallisia lääketieteellisiä toimenpiteitä intersukupuolisille lapsille. Komitean mukaan toimenpiteet perustuvat usein stereotyyppisille käsityksille sukupuolirooleista, ja niitä tehdään ennen kuin lapsi kykenee antamaan täyden ja vapaan tietoon perustuvan suostumuksensa. Komitea suositteli Suomea tehokkaasti ehkäisemään peruuttamattomien lääketieteellisten toimenpiteiden ja erityisesti leikkausten tekemisen intersukupuolisille lapsille, jotka eivät ole vielä kykeneviä antamaan täyttä ja vapaata tietoon perustuvaa suostumustaan, elleivät toimenpiteet ole lääketieteellisesti ehdottoman välttämättömiä. Tällaisten toimenpiteiden kohteeksi joutuneille tulisi myös taata tehokas pääsy hyvityksiin.³³

Amnestyn mukaan lainvalmistelussa tulisi edetä raportissa esitetyn vaihtoehdon pohjalta, jossa intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden turvaaminen varmistetaan erityislainsäädännöllä. Edellisiin tietolähteisiin nojaten toteamme, että intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden toteuttamiseksi annetut suositukset ja yleiset säädökset eivät ole riittäneet ”normalisoivien” hoitokäytäntöjen lopettamiseksi Suomessa.

Amnesty kehottaakin työryhmää huomioimaan jatkovalmistelussa edeltävän työryhmän raportin jälkeisen ihmisoikeuskehityksen, intersukupuolisten ihmisoikeuksia edistävän ISIO ry:n näkemykset sekä OM:n teettämässä selvityksessä esitetyt suositukset intersukupuolisten henkilöiden oikeuksien kokonaisvaltaiseksi turvaamiseksi.

Jotta kansainvälisten ihmisoikeusnormien intersukupuolisille lapsille takaamat oikeudet voidaan turvata, tulee Suomen kieltää erityislainsäädännöllä ilman lapsen tietoon perustuvaa suostumusta tehtävät lapsen sukupuoli-irteitä muokkaavat leikkaukset ja muut lääketieteelliset toimenpiteet lukuun ottamatta sellaisia tilanteita, joissa lapsen terveys on välittömässä vaarassa.

²⁹ Euroopan komissio (2021) [EU Strategy on the Rights of the Child](#), s. 13.

³⁰ ILGA Europe & OII Europe (2019) [Protecting Intersex People in Europe: A Toolkit for Law and Policymakers](#), s. 20.

³¹ Klöppel, Ulrike (2016) [Zur Aktualität kosmetischer Operationen „uneindeutiger“ Genitalien im Kindesalter](#); ks. Oikeusministeriö (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#).

³² [Yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla](#); ks. Oikeusministeriö (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#).

³³ [CCPR/C/FIN/CO/7](#), 20 §.

4. Minkälaisia vaikutuksia näkisitte vaihtoehtoilla olevan seuraavista näkökulmista arvioituna (vaikutusten ei tarvitse olla syvällisiä arviointeja, vaan arvioimanne vaikutussuunnat riittävät hyvin):

a) Vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon sekä muihin perus- ja ihmisoikeuksiin

Osana aiempia kysymyksiä olemme arvioineet ja käsitelleet työryhmän raportissa esittämiä eri vaihtoehtojen negatiivisia ja positiivisia vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta.

Yhteenvetona toteamme Oikeus olla -kansalaisaloitteen perusteita tukien, että ilmoitusmenettelyyn perustuva sukupuolen juridinen vahvistaminen ilman ikään liittyviä rajoitteita lisäisi perustuslaissa turvattua yhdenvertaisuutta, oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän suojaa, oikeusturvaa sekä lapsen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Kansainvälisen ihmisoikeusnormiston näkökulmasta tällainen muutos turvaisi suojaa epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua vastaan, yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta, henkilötietojen suojaa sekä yhdenvertaisuutta lain edessä.³⁴

Mikäli intersukupuolisille lapsille tehtäviä ”normalisoivia” leikkauksia ja muita lääketieteellisiä toimenpiteitä ei kiellettäisi, johtaisi lakimuutos intersukupuolisten lasten perus- ja ihmisoikeuksien loukkamisen jatkumiseen. Laaja malli puolestaan vaikuttaisi positiivisesti esimerkiksi seuraavien kansainvälisen ihmisoikeussopimusten ja -normien turvaamien lapsen oikeuksien toteutumiseen: lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, lapsen oikeus yksityisyyteen ml. lapsen oikeus tietää hänestä säilytettävän tiedon olemassaolosta, lapsen oikeus fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen ja suojeluun kaikenlaiselta väkivallalta, vahingoittamiselta ja välinpitämättömältä kohtelulta sekä lapsen oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja terveyspalveluihin ml. oikeus määrätä omasta terveydestään ja kehostaan lapsen kehittyvien valmiuksien mukaisesti.

Seuraavaksi käsittelemme joitakin erityisiä huomioita sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen sekä lapsivaikutuksiin liittyen. Toteamme myös, että vaikutusarviointien on hyvä pohjautua intersektionaaliseen analyysiin, jossa tunnistetaan risteävä syrjintä ja valtasuhteet. Tällainen analyysi tunnistaa esimerkiksi erilaisten marginalisoitujen ryhmien erityistarpeet sekä niiden risteämisen toisiinsa.

Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Amnestyn mukaan ilmoitusmenettelyyn perustuvan ja lapsen oikeuksia kunnioittavan sukupuolen juridisen vahvistamisen sääntelymallin vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen olisivat kaikkein myönteisimmät aiemmin esitettyjen perusteiden mukaisesti.

Pidämme myönteisenä, että raportissa on tarkasteltu kolmatta juridista sukupuolivaihtoehtoa henkilötunnuksen uudistamiseen liittyvän työn yhteydessä. Tasa-arvovaikutuksien näkökulmasta pidämme kuitenkin puutteellisenä sitä, että työryhmän esittämät vaihtoehdot eivät huomioi riittävästi sukupuolen moninaisuutta ja erityisesti ei-binäärisiä sukupuoli-identiteettejä siitä huolimatta, että sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän kieltö sisältyi tasa-arvolakiin.

Jatkovalmistelussa olisi syytä selvittää selkeämmin väestötietojärjestelmään ja erilaisiin liitännäislakeihin liittyen kolmannen sukupuolimerkinnän mahdollisuutta tähän liittyvä kansainvälinen ihmisoikeusnormisto huomioiden³⁵. Lisäksi Amnesty suosittelee viranomaistyöryhmää tässä yhteydessä ottamaan

³⁴ [Oikeus olla – Kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta](#).

³⁵ [Yogyakarta Principles Plus 10 – Principle 31: The Right to Legal Recognition](#); UN Independent Expert on Sexual Orientation and Gender Identity (2018) [Report on Legal Recognition of Gender Identity and Depathologization](#), 81 § (d) (v).

huomioon kansainvälisten intersukupuolisten henkilöiden oikeuksia edistävien järjestöjen esittämiä erityishuomioita sukupuolen juridiseen vahvistamiseen liittyen³⁶.

Pidämme hyvänä, että työryhmä on raportissaan kartoittanut lainsäädäntöön liittyviä erityistarpeita ja vaikutuksia vammaisten henkilöiden näkökulmasta. Jatkovalmistelussa on tärkeää tarkastella yhdenvertaisuusvaikutuksia myös muiden syrjintää kokevien ryhmien oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Sisäministeriön vuonna 2014 teettämässä selvityksessä on nostettu esiin esimerkiksi ikääntyneiden transihmisten syrjintäkemukset sukupuoli-identiteettinsä tunnustamiseen liittyen³⁷. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien saamelaisten oikeuksia tarkastelleessa tutkimuksessa puolestaan on suositeltu sukupuolen juridisen vahvistamisen uudistamista itsemääräämisoikeutta ja lapsen oikeuksia kunnioittavaksi myös sateenkaarevien saamelaisten oikeuksien turvaamiseksi³⁸.

Jatkovalmistelussa työryhmän olisi syytä arvioida sukupuolen juridisen vahvistamisen käytäntöjä transitaustaisten turvapaikanhakijoiden erityistarpeiden ja oikeuksien näkökulmasta. YK:n pakolaisjärjestö (UNHCR) on huomionnut, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat ja pakolaiset kokevat usein erityisiä haasteita omaa sukupuoli-identiteettiään vastaavien asiakirjojen saamisessa niin lähtömaissaan kuin saavuttuaan turvaa tarjoviin maihin. Tämän pohjalta UNHCR on suositellut valtiota tarjoamaan pääsyn sateenkaari-inklusiivisiin palveluihin ja ohjelmiin.³⁹

UNHCR:n integraatiota koskevan ohjeistuksen mukaan henkilön tarve maksuttomiin ja erityistason lakipalveluihin ei lakkaa henkilön saavutettua pakolaisaseman. Sateenkaarevien turvapaikanhakijoiden näkökulmasta tämä sisältää juridisen neuvonnan ja opastuksen heidän mahdollisuuksistaan muuttaa nimeään ja sukupuolimerkintäänsä virallisissa asiakirjoissa.⁴⁰ Turvapaikanhakijan itsemääräytelyyn perustuvaa sukupuoli-identiteettiä vastaavat asiakirjat vähentäisivät heidän kokemaansa syrjintää ja auttaisivat takaamaan heidän oikeuksiensa paremman toteutumisen.

Lapsivaikutukset

Pidämme hyvänä, että työryhmä on arvioinut raportissaan lapsen oikeuksia sukupuolen juridisessä vahvistamisessa kansallisten ja kansainvälisten ihmisoikeustoimijoiden näkemysten pohjalta. Olemme käsitelleet sukupuolen juridiseen vahvistamiseen ja intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuteen liittyviä ihmisoikeusnäkökulmia lausunnon aiemmissa osioissa.

Pyydämme työryhmää kuitenkin kiinnittämään jatkovalmistelussa erityistä huomiota translasten ja -nuorten, intersukupuolisten lasten ja nuorten, sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhemman/vanhempien perheiden lasten ja nuorten sekä heidän läheistensä suoraan kuulemiseen lapsivaikutusten arvioinnissa perustuslain ja lapsen oikeuksien sopimuksen asettamien velvoitteiden mukaisesti⁴¹.

³⁶ ILGA Europe & OII Europe (2019) [Protecting Intersex People in Europe: A Toolkit for Law and Policymakers with Digital Appendix and Checklist](#), s. 33-38; Third International Intersex Forum (2013) [Public Statement by the Third International Intersex Forum](#).

³⁷ Sisäministeriö (2014) [Ikäihmistien moninaisuus näkyväksi: Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa](#), s. 191–196.

³⁸ Olsén, Laura, Heinämäki, Leena & Harkoma, Assi (2017) [Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustaisen syrjintä: Saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt](#).

³⁹ UNHCR (2021): [Working with Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Intersex and Queer \(LGBTIQ+\) Persons in Forced Displacement](#), s. 31.

⁴⁰ UNHCR (2021): [Integration Handbook \(2nd edition\) – Age, Gender & Diversity – LGBTIQ+ refugees](#), 3. Orientation and legal services.

⁴¹ Valtioneuvoston kanslia (2021) [Lapsivaikutusten arvioinnin käsikirja lainvalmistelijoille](#).

Lisäksi on syytä varmistaa lapsiystävällisen tiedon saatavuus translainsäädäntöön sisältyvistä kysymyksistä. Tietoa tulisi olla saatavilla myös useilla kielillä ja saavutettavassa muodossa.

b) Sosiaaliset ja terveystaikutukset

Nykyiset sukupuolen juridisen vahvistamisen käytännöt altistavat transihmiset syrjinnälle ja muille oikeudenloukkauksille lukuisissa arkisissa tilanteissa. Itsemääräämisoikeuteen perustuva lainsäädännön uudistaminen vaikuttaisi positiivisella tavalla transihmisten kokemaan syrjintään puuttumiseksi ja heidän hyvinvointinsa tukemiseksi.

Viimeaikaisen tutkimustiedon mukaan ympäristön suhtautumisen on todettu olevan translasten ja -nuorten hyvinvoinnin kannalta ratkaiseva tekijä. Heidän hyvinvointiaan voitaisiin edistää sukupuolen moninaisuuden normalisoimisella, sukupuolen moninaisuudesta tiedottamisella arjen yhteisöissä sekä edistämällä heidän oikeuksiaan lainsäädännöllä.⁴²

Tutkimuksissa on myös havaittu mahdollisuuden juridisen sukupuolimerkinnän muuttamiseen olevan yhteydessä vähäisempään itsemurhariskiin ja parempaan psyykkiseen hyvinvointiin sekä mahdollistavan transnuorten sosiaalisen transition sujuvuuden. Sukupuolen juridinen vahvistaminen voi myös suojata transfobian negatiivisilta vaikutuksilta transnuorten hyvinvoinnille.⁴³

STM:n työryhmän raportissa on tarkasteltu myös eri vaihtoehtojen vaikutuksia sukupuoliristiriidan hoitokäytäntöihin sekä niitä ohjaavaan asetukseen. Tässä lausunnossa emme käsittele yksityiskohtaisesti hoitoasetukseen liittyviä kysymyksiä. Edellytämme kuitenkin yleisellä tasolla sitä, että hoitoasetuksen uudistaminen tai muu mahdollinen sukupuoliristiriidan hoitokäytäntöjen sääntely kunnioittaa sukupuolta vahvistavista hoitokäytännöistä annettuja kansainvälisiä ihmisoikeussuosituksia ja -velvoitteita⁴⁴.

Intersukupuolisten henkilöiden hyvinvoinnin näkökulmasta on syytä huomioida, että tietoisuus ja ymmärrys leikkauksen ja muiden toimenpiteiden mahdollisesti traumatisoivasta luonteesta on viime vuosikymmenien saatossa lisääntynyt. Eri tutkimuksissa intersukupuoliset ihmiset ovat raportoineet esimerkiksi leikkauksiin ja muihin toimenpiteisiin liittyvistä häpeän, salailun ja viallisuuden kokemuksista. Lisäksi he ovat kertoneet ahdistuksesta, masennuksesta, paniikkihäiriöistä ja erilaisista traumaoireista. Tutkimuksissa on myös dokumentoitu intersukupuolisten ihmisten muuta väestöä monta kertaa korkeampi itsemurhariski.⁴⁵

Tähän tietoon nojaten intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden turvaaminen johtaisi todennäköisesti myönteisiin vaikutuksiin intersukupuolisten henkilöiden yleisessä terveydessä, terveydestä huolehtimisessa, mielenterveydessä ja heidän yhteiskunnallisessa osallisuuden tunteessaan.

c) Taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan (erityisesti viranomaisten pyyntään arvioimaan tätä kohtaa)

⁴² Seta (2018) Moninaiset lapsemme: [Raportti translasten ja intersukupuolisten lasten hyvinvoinnista, hoidosta ja juridisesta asemasta](#), s. 9–11.

⁴³ Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus (2021) [Transnuoret ja itsemurha](#), s. 5.

⁴⁴ Amnesty International (2020) [Finland: Submission to the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights: 68th Session, 8-9 October 2020](#), s. 11–12; [Yogyakarta Principle 17 – The Right to the Highest Attainable Standard of Health](#); [Yogyakarta Principles Plus 10: Relating to the Highest Attainable Standard of Health \(Principle 17\)](#); Euroopan neuvoston ministerikomitea (2010) [Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity](#), 35–36 §; PACE (2018) [Resolution 2239: Private and Family Life: Achieving Equality Regardless of Sexual Orientation](#), suositus 6.3.; OHCHR (2019) [Born Free and Equal: A Toolkit for States](#), s. 58–60.

⁴⁵ Oikeusministeriö (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#), s. 56–57.

Ilmoitusmenettelyyn perustuva sukupuolen juridisen vahvistamisen menettely voisi mahdollistaa sukupuoliristiriidan hoitojärjestelmän resurssien parempaa kohdentamista. Hoitojärjestelmän nykyisistä pitkistä odotusajoista on huomauttanut esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies sekä Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI)⁴⁶.

Työryhmän työskentelyssä on syytä tarkastella vaikutuksia suhteessa käynnissä olevaan työhön henkilötunnusten uudistamiseksi sukupuolineutraaleiksi. Molempien käytäntöjen on perustuttava henkilön itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen ja vastattava ajantasaista kansainvälistä ihmisoikeusnormistoa.

d) Muita mahdollisia vaikutuksia? (esimerkiksi vaikutukset kansalaisten asemaan ja toimintaan yhteiskunnassa, vaikutukset työllisyyteen ja työelämään sekä vaikutukset turvallisuuteen)

Translain uudistamisella itsemääräämisoikeuteen perustuvaksi on laaja-alainen merkitys transihmisten kokemaan syrjintään puuttumisessa ja heidän oikeuksiensa toteutumisen varmistamisessa eri elämänalueilla. Amnesty katsoo, että itsemääräämisoikeutta ja lapsen oikeuksia kunnioittavalla lainsäädännön uudistuksella olisi laaja-alaisesti myönteisiä välillisiä vaikutuksia transihmisten oikeuksien toteutumisessa ja heidän kokemaansa syrjintään puuttumiseksi eri elämänalueilla kuten työelämään, osallistumisoikeuksiin ja koulutukseen liittyen. Viimeaikainen tutkimustieto osoittaa, että tarve transihmisten oikeuksien turvaamiselle on akuutti.

FRA:n HLBTI-kyselyn Suomea koskevat tulokset osoittavat, että transihmiset kokevat huomattavasti syrjintää eri elämänalueilla. 42 % transihmisistä oli kokenut viimeisen vuoden aikana häirintää erityisesti sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön kuulumisen vuoksi. 18 % transihmisistä kertoi aina tai usein välttävänsä ilmaisemasta sukupuoltaan fyysisesti, koska pelkää sen aiheuttavan häirintää tai muuta kielteistä käytöstä. 14 % transihmisistä kertoi kohdanneensa syrjintää työssä tai työnhaussa viimeisen vuoden aikana, 25 % transihmisistä oli havainnut kielteisiä asenteita työelämässä ja 42 % transihmisistä salasi oman kuulumisensa sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön työpaikalla.⁴⁷ Moniperustaista syrjintää kokevien transihmisten on huomattu kokevan erityisiä haasteita.⁴⁸

Kouluterveyskyselyn mukaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat huomattavasti muita nuoria enemmän ahdistuneisuutta. 45 % sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista arvioi terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi.⁴⁹ Sateenkaarinuorten hyvinvointia kartoittaneessa hyvinvointitutkimuksessa nuorista transmiehistä 68 %, transnaisista 56 % ja muunsukupuolisista nuorista 58 % oli ajatellut itsemurhaa. Lähes 14 % kaikista kyselyyn vastanneista transnuorista vastasi yrittäneensä joskus itsemurhaa.⁵⁰ Myös koronatilanteen on huomattu lisänneen haitallisia vaikutuksia sateenkaarinuorten mielenterveydelle muita nuoria enemmän.⁵¹ Puolet sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista on kokenut usein tai joskus epäasiallista kohtelua liikuntaharrastuksessa.⁵²

Transihmisiin kohdistuva vihapuhe on viime aikoina voimistunut ja saanut uusia muotoja. Transihmisten osallistumisoikeuksien toteutumisen esteinä ovat esimerkiksi transtaustaisten ja transihmisten oi-

⁴⁶ [EOAK/2842/2017](#); EOAK/501/2019; [EOAK/2119/2020](#); [CRI\(2019\)38](#), 102–103 §.

⁴⁷ FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

⁴⁸ Oikeusministeriö (2018) [Koko ajan jännittyneenä: Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana](#).

⁴⁹ THL (2020) [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019](#).

⁵⁰ Alanko, Katarina (2014) [Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?](#), s. 38–39.

⁵¹ Lehtonen, Jukka (2020) [HLBTI-ihmiset koronavuorissa – tutkimustietoa tarvitaan](#).

⁵² Zacheus, Tuomas & Saarinen, Arttu (2019) Lasten ja nuorten liikunnan harrastaminen ja sen taustalla vaikuttavat syyt. Teoksessa Hakanen, Tiina, Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (toim.) [Oikeus liikkuu: Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018](#), s. 81–113.

keuksia puolustavien ihmisoikeustoimijoiden häirintä sekä niin sanottuun anti-gender-retoriikkaan no-
jaavien puheenvuorojen yleistyminen julkisessa keskustelussa.⁵³

Lasten ja nuorten kohdalla sukupuolen juridisen vahvistamisen kieltäminen voi johtaa useisiin ongelma-
tilanteisiin kouluissa, kun henkilökunta, muut lapset ja nuoret tai koulujen tietojärjestelmät eivät tun-
nista heidän sukupuoli-identiteettiään eivätkä translapset ja -nuoret tule kohdatuksi oman sukupuolen-
sa mukaisesti.⁵⁴

FRA:n HLBTI-kyselyyn vastanneista transvastaajista 21 % kertoi kokeneensa syrjintää koulutuksessa
viimeisten 12 kuukauden aikana joko itse oppilaana tai oppilaan vanhempana.⁵⁵ Tutkimuksessa on
huomattu sukupuolen moninaisuuteen liittyvien negatiivisten asenteiden vaikuttaneen transnuorten
koulutuksen keskeyttämiseen sekä vaikuttaneen koulutuksen suorittamiseen ja opiskelualan ja uran
valintaan⁵⁶. Tutkimusten mukaan osa heistä keskeyttää koulutuksen tai vaihtaa koulutusta syrjivien
normien ja kiusaamisen vuoksi tai siksi, että he eivät koe voivansa opiskella väärässä sukupuolella tai
ilman tarvitsemiaan sukupuoliristiriidan hoitoja. Osa myös välttää hakeutumasta tiettyjen alojen koulu-
tuksiin tai työelämään vastaavista syistä.⁵⁷

Sukupuolen juridisen vahvistamisen uudistaminen ihmisoikeusperustaiseksi sekä intersukupuolisten
lasten itsemääräämisoikeuden turvaaminen olisivat vahva viesti siitä, että emme yhteiskuntana hyväksy
minkäänlaista sukupuoli-identiteettiä tai kehon sukupuolitettuihin piirteisiin perustuvaa syrjintää.

Kunnioitavasti,

Niina Laajapuro
Ihmisoikeustyön johtaja

Lisätietoja antaa:

Matti Pihlajamaa
Asiantuntija
matti.pihlajamaa@amnesty.fi

⁵³ ILGA Europe (2021) [Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe and Central Asia: Finland](#); ILGA Europe (2020) [Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe and Central Asia: Finland](#); Saresma, Tuija (2020) [Antigender-liike, kristillisuus ja oikeistopopulismi: Sukupuolen politiikkaa](#).

⁵⁴ IGLYO (2019) [Only Adults? Good Practices in Legal Gender Recognition for Youth: A Report on the Current State of Laws and NGO Advocacy in Eight Countries in Europe, with a Focus on Rights of Young People](#), s. 8-9.

⁵⁵ FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

⁵⁶ Lehtonen, Jukka (2014) Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa. Sukupuolentutkimus 27 (4), s. 67–71.

⁵⁷ Lehtonen, Jukka (2018) Ei-heteroseksuaalisten poikien ja transnuorten kokemukset ja valinnat koulutuksessa. Teoksessa Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) Poikatutkimus. Tampere: Vastapaino, s. 121–145; Lehtonen, Jukka (2016) Experiences of Non-Heterosexual and Trans Youth on Career Choices and in the Workplace. Teoksessa Köllen, Thomas (toim.) Sexual Orientation and Transgender Issues in Organizations: Global Perspectives on LGBT Workforce Diversity, s. 289–306.